

УДК 343.242:343.8

Кириєнко Д. М.,старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;**Царюк С. В.,**кандидат юридичних наук, начальник юридичного факультету,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПРОГРЕСИВНОЇ СИСТЕМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Стаття присвячена дослідженню прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях. Визначено стан наукової розробки прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях.

У роботі розкрито загальну характеристику кримінально-правового інституту зміни умов відбування покарання у виді позбавлення волі. Авторами статті вказано на той факт, що умови утримання засуджених можуть змінюватися за допомогою таких способів, як умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, звільнення в силу акту амністії, звільнення через помилування, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким. Це, в свою чергу, є необхідними елементами прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виправних колоніях.

Ключові слова: прогресивна система виконання покарання, виправна колонія, диференціація, індивідуалізація, позбавлення волі на певний строк, виправлення і ресоціалізація.

Актуальність дослідження. Розробка комплексу кримінально-правових засобів регулювання поведінки засуджених до позбавлення волі є об'єктивною вимогою євроінтеграції національного законодавства. Важливим елементом цієї діяльності є забезпечення виконання завдань, пов'язаних із покаранням осіб, винних у вчиненні злочину, забезпеченням особистої безпеки засуджених та інших осіб, їх виправлення та ресоціалізація. Особливе місце в цьому посідає діяльність, пов'язана зі зміною умов тримання засуджених залежно від їхньої поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, зокрема: Автухова К. А., Багрій-Шахматова Л. В., Бадири В. А., Бандолі Л. Г., Бандурки О. М.,

Бараша Є. Ю., Богатирьова І. Г., Богатирьової О. І., Боднара І. В., Бодюла Є. М., Василевича В. В., Денисової Т. А., Джужі О. М., Єпура Г. В., Житного О. О., Зелінського А. Ф., Кирилюка А. В., Колба О. Г., Кондратішина В. В., Конопельського В. Я., Литвака О. М., Литвинова О. М., Львовичкіна В. А., Меркулової В. О., Осауленка О. І., Пташинського О. Б., Пузирьова М. С., Радова Г. О., Резніченко Г. С., Романенка О. В., Савченка А. В., Степанюка А. Х., Трубникова В. М., Фаренюка С. Я., Халимона С. І., Хавронюка М. І., Хорошуна О. В., Щербини О. В., Шинкарьова Ю. В., Царюка С. В., Яковець І. С., Яцишина М. М. та ін.

Виклад основного матеріалу. Кримінальне законодавство України, згідно з проведеними дослідженнями, сьогодні не забезпечує ефективного регулювання поведінки засуджених, їх виправлення та ресоціалізацію. У зв'язку з цим виникає необхідність усебічного наукового вивчення й обґрунтування комплексу кримінально-правових заходів запобігання протиправній поведінці осіб, які вже раніше вчиняли злочини.

Кримінально-правові засоби забезпечення елементів прогресивної системи виконання покарань слід розділити на декілька фрагментів, які необхідно розглянути окремо.

Першим елементом, який свідчить про наявність прогресивної тюремної системи в українському законодавстві, є можливість звільнення засудженого.

Кримінальний кодекс України залежно від того, чи висуваються певні умови щодо подальшої поведінки особи, звільненої від покарання, виділяє:

а) умовні (чи неостаточні) види звільнення від покарання – ті, за яких щодо подальшої поведінки особи протягом визначеного строку висуваються певні умови, виконання яких впливає на остаточність такого звільнення. До них, зокрема, належать випадки, передбачені статтями 75, 79 та 81 КК України;

б) безумовні (чи остаточні) види звільнення від покарання – ті, за яких жодні вимоги щодо подальшої поведінки особи не висуваються і звільнення від покарання стає остаточним з моменту набрання законної сили відповідним правозастосовним актом суду. До них належать, наприклад, випадки, передбачені ч. 4 ст. 74, статтями 80 та 82 КК [1].

Враховуючи обмежені можливості обсягу викладеного матеріалу, зупинимось не на всьому переліку видів звільнення, а лише на тих, які найбільш яскраво вказують на наявність прогресивної тюремної системи в Україні.

Найбільш широко використовуваним видом із зазначеного вище переліку є умовно-дострокове звільнення. Відповідно до ст. 81 КК під умовно-достроковим звільненням від відбування покарання слід розуміти звільнення особи від подальшого відбування призначеного їй судом покарання, яке фактично вже нею відбувається, за умови не вчиняти нового злочину протягом строку, який залишився до моменту закінчення відбуття покарання. Питання застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання роз'яснюються в постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (далі – постанова від 26 квітня 2002 р. № 2) [2].

Передумовою умовно-дострокового звільнення від відбування покарання згідно з ч. 1 ст. 81 КК є фактичне відбування особою одного з п'яти видів основних покарань: виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі. Особи, які відбувають інші основні види покарань, не підлягають умовно-достроковому звільненню від них. Крім того, відповідно до наведеного припису КК особу може бути умовно-достроково звільнено повністю або частково і від відбування додаткового покарання. За роз'ясненням Верховного Суду України таким додатковим покаранням, від якого можна звільнити достроково (тобто до закінчення строку), є лише позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (п. 7 постанови від 26 квітня 2002 р. № 2).

Підставою умовно-дострокового звільнення від відбування покарання визнається доведення засудженим протягом відбуття певної частини строку покарання свого виправлення сумлінною поведінкою і ставленням до праці. Вона складається з двох елементів, кожен з яких є обов'язковим для її наявності.

Першим матеріальним елементом підстави відповідно до ч. 2 ст. 81 КК є доведення засудженою особою свого виправлення

сумлінною поведінкою і ставленням до праці. Під доведенням засудженим свого виправлення фахівці пенітенціарної педагогіки та пенітенціарної філософії пропонують розуміти досягнення і закріплення такого стану, за якого від цієї особи не доводиться очікувати вчинення в майбутньому (як під час відбування покарання, так і після звільнення) нових злочинів. Іншими словами, досягнута одна з складових мети покарання, засуджений виправився і його подальше перебування в установах виконання покарань недоцільне [3, с. 47–48].

У наукових та практичних колах домінує така позиція, що доведення засудженим свого виправлення має бути підтверджено сумлінною поведінкою, тобто зразковим виконанням вимог режиму, свідомим додержанням дисципліни, вказівок адміністрації, наявністю заохочень і відсутністю стягнень та ставленням до праці тощо. Проте вона все частіше піддається суворій критиці. Ми теж вважаємо, що цей підхід є надто застарілим і є тягарем, який набула Україна разом з радянсько-колонійською системою відбування покарань.

Другим формальним елементом підстави згідно з ч. 3 ст. 81 КК є відбуття засудженою особою певної частини призначеного їй покарання. Розмір цієї частини залежить від тяжкості вчиненого особою злочину, форми вини, з якою цей злочин вчинено, наявності рецидиву та деяких інших чинників. Зокрема, для наявності цього елемента підстави особа повинна відбутися:

1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який її засуджено до позбавлення волі;

3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достоково і

знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання [1].

Кримінально-правові наслідки умовно-дострокового звільнення від відбування покарання залежать від того, чи скоїть особа злочин після застосування зазначеної норми. Проте все частіше в наукових колах лунає думка про необхідність введення інших обов'язків до осіб, до яких застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарань (наприклад, необхідність участі у пробаційних програмах), за невиконання яких цей вид звільнення може бути скасований.

Звільнення в силу акту амністії.

Амністія – це повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певних категорій осіб, винних у вчиненні злочинів. Вона оголошується Законом України про амністію. Види амністування: повне звільнення вказаних у законі осіб від кримінальної відповідальності чи від відбування покарання (повна амністія); часткове звільнення вказаних у законі осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія).

Законом про амністію може бути передбачено заміну засудженому покарання або його невідбутої частини більш м'яким покаранням.

Особи, на яких поширюється амністія, можуть бути звільнені від відбування як основного, так і додаткового покарання, призначеного судом.

Амністія не звільняє від обов'язку відшкодувати заподіяну злочином шкоду, покладеного на винну особу вироком чи рішенням суду.

Особи, щодо яких відповідно до Закону про амністію застосовується скорочення терміну покарання, мають бути офіційно поінформовані про нове обчислення терміну покарання і про дату закінчення відбування покарання протягом місяця після опублікування Закону про амністію.

Звільнення через помилування.

Помилування засуджених здійснюється у виді заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років; повного або часткового звільнення від від-

бування як основного, так і додаткового покарання; заміни покарання або невідбутої його частини більш м'яким покаранням.

Право клопотати про помилування має особа, яка засуджена судом України і відбуває покарання в Україні; засуджена судом іноземної держави і передана для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, вирок суду, щодо якої приведено у відповідність до законодавства України; засуджена в Україні і передана для відбування покарання іноземній державі, якщо ця держава погодилася визнати і виконати прийняте в Україні рішення про помилування.

Клопотання про помилування може бути подано після набрання вироком законної сили, а у разі розгляду справи в касаційному порядку – після прийняття рішення відповідним судом.

У випадку засудження особи до довічного позбавлення волі, клопотання про її помилування може бути подано після відбуття нею не менше двадцяти років призначеного покарання, проте ця норма може бути замінена. Неодноразово розроблювались пропозиції щодо внесення змін до кримінального та кримінально-виконавчого законодавства з метою лібералізації цього виду покарання, можливості застосування до цієї категорії осіб певних видів звільнення.

Безперечно, що і в не перерахованих нами видах звільнення можливо відшукати елементи, які характерні для прогресивної тюремної системи, проте умовно-дострокове звільнення, звільнення за амністією та помилуванням – найяскравіші приклади, які характеризують кримінальне законодавство в цій сфері.

Другим елементом, який свідчить про наявність прогресивної тюремної системи в українському законодавстві, є можливість заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням.

Поняття заміни невідбутої частини покарання більш м'яким визначається на підставі положень ст. 82 КК. Під заміною невідбутої частини покарання більш м'яким розуміється звільнення засудженого від подальшого відбування призначеного йому вироком суду одного виду покарання шляхом заміни невідбутої частини цього покарання іншим, більш м'яким видом покарання. Питання застосування заміни невідбутої частини покарання більш м'яким роз'яснюються в постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 2.

Передумовою заміни невідбутої частини покарання більш м'яким є фактичне відбування засудженою особою основного покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі. Особа, яка відбуває інший вид основного покарання, не підлягає звільненню від його подальшого відбування шляхом заміни його невідбутої частини іншим, більш м'яким видом покарання. Відповідно до ч. 2 ст. 82 КК у разі заміни невідбутої частини основного покарання більш м'яким засудженого може бути звільнено також і від додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Підстава заміни невідбутої частини покарання більш м'яким складається з двох елементів, кожен з яких є обов'язковим.

Першим матеріальним елементом підстави відповідно до ч. 3 ст. 82 КК є те, що засуджений повинен стати на шлях виправлення, тобто в процесі відбування покарання в засудженого мають виявитися ті риси, подальший розвиток яких приведе до появи та розвитку соціально позитивних рис в особистості засудженого. Проте для закріплення і розвитку вже досягнутого результату ще вимагається подальше відбування засудженим покарання, хоча і більш м'якого порівняно з тим, яке він відбував досі. Досягнення такого стану слід відрізнити від випадків, коли засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці вже повністю довів своє виправлення – такий стан є елементом підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання [4, с. 470–471].

Другим елементом підстави (так званим формальним, або формалізованим, елементом) згідно з ч. 4 ст. 82 КК є відбуття засудженим певної частини призначеного йому покарання. Розмір цієї частини залежить від тяжкості вчиненого особою злочину, форми вини, з якою цей злочин вчинено, наявності рецидиву та деяких інших чинників. Частини покарання, які належить відбутися для наявності цього елемента підстави, диференційовані за тими самими ознаками, що й у разі умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, однак у цьому разі вони є меншими. Зокрема, для наявності цього елемента підстави звільнення особа повинна відбутися не менше третини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, а також за необережний тяжкий злочин; не менше половини строку покарання, приз-

наченого судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який її було засуджено до позбавлення волі; не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила новий умисний злочин протягом невідбутої частини покарання [5, с. 252–253].

Цей вид звільнення від відбування покарання є факультативним – за наявності передумов та підстав такого звільнення суд має право, але не зобов'язаний, його здійснити [4, с. 473].

Висновки. Слід зазначити, що національне законодавство України включає в себе елементи прогресивної тюремної системи, яка визначає, що Кримінальний кодекс України залежно від того, чи висуваються певні умови щодо подальшої поведінки особи, звільненої від покарання, виділяє: умовні (чи неостаточні) види звільнення від покарання – ті, за яких щодо подальшої поведінки особи протягом визначеного строку висуваються певні умови, виконання яких впливає на остаточність такого звільнення; безумовні (чи остаточні) види звільнення від покарання – ті, за яких жодні вимоги щодо подальшої поведінки особи не висуваються і звільнення від покарання стає остаточним з моменту набрання законної сили відповідним правозастосовним актом суду.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс: закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page14>.

2. Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким: Постанова пленуму Верховного Суду України № 2 від 26.04.2002. Дата оновлення: 26.04.2002. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02> (дата звернення: 2.11.2017).

3. Романов М. В. Звільнення від відбування покарання: навч. посіб. Харків: Права людини, 2012. 112 с.

4. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини: підручник / Гель А. П., Литвинов О. М., Яковець І. С. та ін.; за заг. ред. Литвинова О. М. Київ: Дакор, 2015. 556 с.

5. Бадира В. А., Денисов С. Ф., Денисова Т. А. Кримінально-виконавче право: навчальний посібник / за ред. Т. А. Денисової. Київ: Істина, 2008. 400 с.

Кириенко Д. М., Царюк С. В.

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ СРЕДСТВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ ПРОГРЕССИВНОЙ СИСТЕМЫ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ

Статья посвящена исследованию уголовно-правовых элементов прогрессивной системы исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в исправительных колониях. Охарактеризовано состояние научной разработки прогрессивной системы исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в исправительных колониях.

В работе обосновано общую характеристику уголовно-исполнительного института изменения условий отбывания наказания в виде лишения свободы. Авторами статьи указан тот факт, что условия содержания осужденных могут изменяться такими способами, как условно-досрочное освобождение, освобождение в силу акта амнистии, освобождение в силу акта помилования, замена неотбытой части наказания более мягким. Это, в свою очередь, является необходимыми элементами прогрессивной тюремной системы исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в исправительных колониях.

Ключевые слова: прогрессивная система исполнения наказания, исправительная колония, дифференциация, индивидуализация, лишение свободы на определенный срок, исправление и ресоциализация.

Kirienko D. M., Tsaryuk S. V.

CRIMINAL LEGAL PROVISION OF SUPPLEMENTARY PENALTY ELEMENTS OF ELEMENTS OF THE PROGRESSIVE SYSTEM

The article is devoted to the investigation of the criminal legal elements of the progressive system of execution of punishment in the form of imprisonment for a certain period in correctional colonies. The state of scientific development of the progressive system of execution of punishment in the form of imprisonment for a certain period in correctional colonies is characterized.

The article substantiates the general description of the criminal law institute of changing the conditions for serving a sentence in the form of deprivation of liberty. The authors indicate that these elements are manifested in such institutions of criminal law as parole, release by virtue of an act of amnesty, release by virtue of an act of pardon, replacement of the unserved part of punishment with a softer one. When applying these elements, the severity of the crime committed, the part of the sentence served, the behavior of the convict at the time of serving the sentence are taken into account in the required order.

Key words: progressive system of execution of punishment, correctional colony, differentiation, individualization, imprisonment for a certain period, correction and resocialization.